

Kapittel 2:

Begreper om vekstkraftige regioner:

Robuste, livskraftige, konkurransedyktige!

Bak regimeskiftet i regionalpolitikken ligger et skifte i vår faglige forståelse av regionale endringsprosesser, et paradigmeskifte. Vi skal i dette kapitlet gå nærmere inn på sentrale begreper i dagens regionaltenking og stille dem i kontrast til gårdsdagens begreper. En slik gjennomgang er nødvendig for å identifisere de indikatorene vi skal måle den regionale utviklingen med. Kapitlet avsluttes med en operasjonalisering av indikatorene.

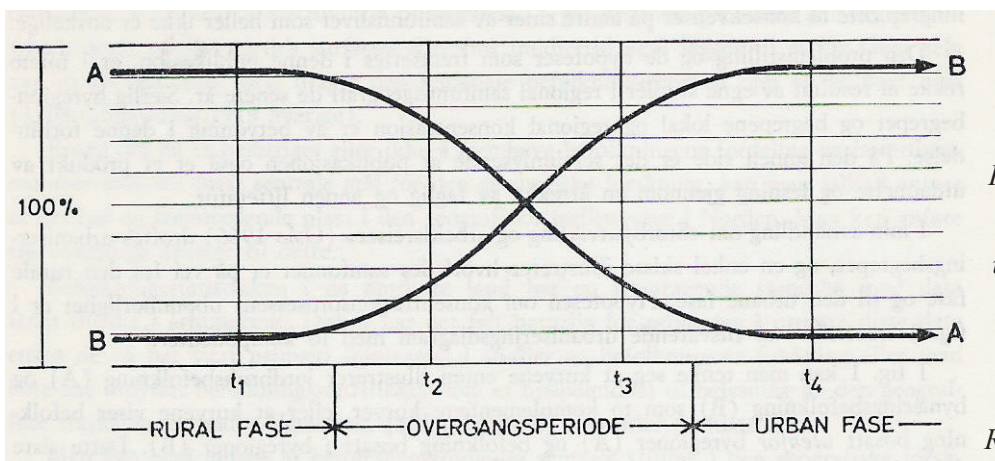
2.1 Den eksogene moderniseringen

I sekstitallets regionale litteratur ble vi ofte presentert for en variant av den kurven som er vist i figur 2.1. Den er hentet fra Thor Fredrik Rasmussens bok om byregioner i Norge (Rasmussen 1969). Den stigende kurven er byene, den fallende er landsbygda – spredt bosetting. Men det framgår av teksten at forfatteren mener at også *næringene* kan tolkes etter det samme mønstret, for den stigende kurven kan også illustrere veksten i ”bynæringene”, underforstått industri og tjenester. Den fallende kurven er altså ”bygdenæringene” – primærnæringene landbruk og fiske. Rasmussen føyer også til at man kan ”tenke seg at kurvene illustrerer andre samfunnsselementer som indikerer urbaniseringsprosessen” (Rasmussen 1969, s. 16).

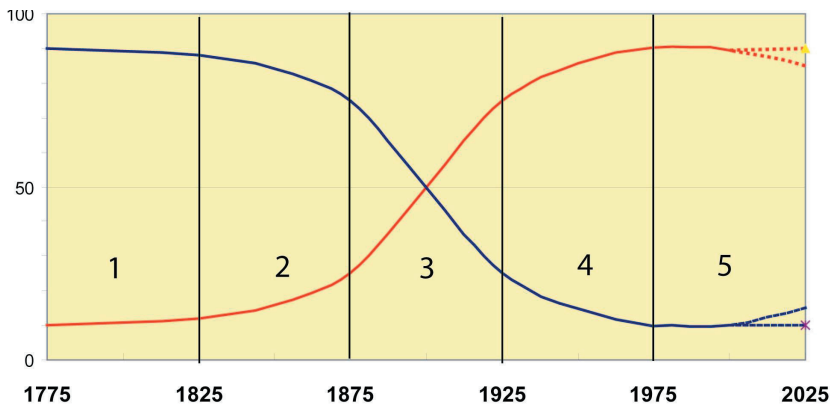
Denne rettlinjede og endimensjonale forståelsen var typisk for etterkrigstidas *moderniseringsteorier*. Under moderniseringens

høydepunkt på sekstitallet ble dette forstått som den *lovmessige* utviklingen fra førmoderne til moderne samfunn. Rasmussen kalte denne loven ”konsentrasjonsprosessens ubønnhørighet”. Det var også vanlig å sammenfatte dette i *stadiateorier*, slik også Rasmussens fire faser viser. Den universelle moderniseringskurven er derfor S-kurven, som beskriver en generell utvikling fra en statisk lav tilstand (t_1) til en periode med høy vekst (t_2). Dette er altså en overgangsperiode som går over i fallende vekst (t_3), for til slutt å nå en ny stabil tilstand på et høyere nivå (t_4).

25 år senere må vi erkjenne at mye har gått i dette sporet, men det er også mange nyanser som blir borte i en slik framstilling. I moderniseringsteoriene ble de ulike makroprosessene koblet sammen, *urbanisering, demografisk stabilisering og industrialisering* var tre sider av samme sak. Teoriene var også til en viss grad målorienterte, de brakte oss mot en historisk endestasjon. I den modne fasen ville vi få et stabilt

Figur 2.1
Konsentrasjons-
prosessens
ubønnhørighet.
A: landsbygda,
B: byene.
Kilde:
Rasmussen 1969

Figur 2.2 Moderniseringens makrotrender

samfunn der praktisk talt alle bodde i byene, ernærte seg med industri og tjenester og familien hadde i snitt 2,1 barn. At det ikke ville gå slik fikk vi merke allerede på syttitallet: Urbaniseringen haltet, industrialiseringen sviktet og fallet i fertilitet gikk så fort at befolkningsnedgang ble satt på dagsordenen.

I sine seinmoderne varianter blir derfor slike moderniseringskurver gjerne supplert med et femte stadium (t_5), slik det er vist i figur 2.2. Denne perioden er heller ikke brakt til endes, og problemet er å vurdere om det vi har foran oss er nedgang, stagnasjon eller ny vekst. Vi har også satt noen årstall inn i figuren, for å gi en antydning om når de store skiftene skjer. Disse årstallene er først og fremst ment som en internasjonal referanse, og passer ikke uten videre på Norge. Vårt land er sent industrialisert og urbanisert, og derfor også modernisert på andre måter enn de mest avanserte landene (for eksempel Storbritannia, Tyskland og USA)

Spørsmålet om modernisering handler altså ikke så mye om å finne den grunnleggende lovmessigheten i endringsprosessene, som å se hvordan disse prosessene varierer fra land til land, og fra epoke til epoke. Hva som skjer i den modne fasen, i overgangen fra det fjerde til femte stadiet, vet vi lite om. Det er første gang menneskeheten står i en slik situasjon at praktisk talt alle bor i byer, og derfor har vi ikke andre holdepunkter enn å skotte til de landene som "ligger langt framme". Men vi kan naturligvis heller ikke si at fordi noe har skjedd i for eksempel det modne industrilandet Storbritannia, så vil det også skje her. Historien er åpen.

Urbanisering, demografisk stabilisering og industrialisering framstår altså som koblede makro-trender, men hvordan har det egentlig gått i tiden etter at de store moderniseringsteoriene ble formulert og hva er utsiktene? Vi skal diskutere de tre områdene, som jo også er tema i de tre neste kapitlene.

Urbanisering

Urbanisering er de prosessene som leder til at en stadig større del av befolkningen bor i byer. I førindustriell tid ble byenes omfang begrenset av nødvendigheten av å ha en stor jordbruksnæring – og den manglende evnen til å håndtere byens stoffskifte: Tilførsler av energi og råvarer; fjerning av avløp og avfall. Industrialismen brøt disse begrensningene, og industrialiserte jordbruket og infrastrukturene, slik at moderniseringen siden har vært preget av en veritabel urban revolusjon. Innenfor regionalvitenskapen ble urbanisering etablert som en grunnleggende megatrend som ikke trengte noen dypere forklaring eller begrunnelse.

I Norge krysset urbaniseringskurven og kurven for de spredte bosettingene hverandre på midten av 1900-tallet, altså betydelig senere enn avanserte industriland som Storbritannia. Hallstein Myklebosts avhandling fra 1960 var den første store oversikten over urbaniseringsprosessen i Norge (Myklebost 1960). På syttitallet kom imidlertid en overraskende oppbremsing i urbaniseringsprosessen, og denne trenden skapte et helt nytt begrep; *moturbanisering* (counterurbanisation). Vår fremste bosettingsgeograf brukte senere mye tid på å forklare nyansene i urbaniseringsprosessen, ikke minst de norske særtrekk (Myklebost 1984, 1985).

Riktignok gjenvant byene sin vekstkraft på siste halvdel av åttitallet, men figurens femte fase minner oss om at urbaniseringsprosessen ikke er uten metning. I en nasjonal kontekst begrenses urbaniseringen av den totale befolkningen, og når det ikke er flere å hente i den rurale bosettingen må byveksten gå saktere. Prinsipielt sett er det da ingen ting i veien for at vi nok en gang kan få slike svingninger fra det urbane til

det rurale. *Overurbanisering* skaper sin egen motkraft. Og siden flytteprosesser alltid består av strøm og motstrøm, ligger moturbanisering der som en latent mulighet hele tiden. Selv om nettobevegelsen ved årtusenskiftet klart går mot byene, kan vi tenke oss at urbaniseringsnivået vil korrigeres – at byenes folketall blir litt lavere og at landsbygda vokser litt.

Hvis konsentrasjonstendensen fortsetter, innebærer dette en forskyving fra mindre byer – bygdebyer og småbyer – til storbyer. Urbanisering handler altså ikke bare om by vs. land, men også om hvilke ledd i bystrukturen som vil vokse. Med moturbaniseringen har vi tradisjonelt forstått tilbakeflytting til landsbygda, men begrepet kan også forstås som en forskyving innen det urbane systemet, altså fra større byer til de mindre. Urbaniseringens omfang og karakter er et åpent spørsmål, og hva vi kaller urbant og landlig vil endre seg hele tiden. Også begrepene om hva som er byer har endret seg, tersklene mellom små og store byer skyves oppover, likeledes grensene mellom ”ekte” byer og bygdebyer. Bybegrepet er blitt diffust og mangetydig..

Den demografiske stabiliseringen

Den sterke urbaniseringen ble drevet framover av 1800-tallets befolkningseksplosjon. Den stigende kurven er her befolkningen, som gjennom moderniseringen har løftet seg fra stabilt lavt til stabilt høyt nivå. Den fallende kurven kan uttrykke nedgangen i dødelighet (mortalitet) og senere i fødselstilbøyelighet (fertilitet). Her kan vi omtrent følge tidsskalaen i figur 2.2:

I den første fasen (1) var befolkningsveksten lav fordi dødeligheten var høy. Men da dødeligheten begynte å falle rundt 1820-tallet steg folketallet raskt (2). Befolkningsveksten ledet til sterk rural-urban flytting og den ledet til emigrasjon. Urbaniseringen førte imidlertid også til fallende fertilitet, og dermed avtok befolkningsveksten (3), for til slutt å stabilisere seg på nytt (4).

Denne historiske vendingen i demografien omtales gjerne som *den demografiske overgangen* (transition), som første gang ble formulert av den amerikanske demografen Warren Thompson i 1929. Transisjonsteorien forklarte hvordan land under industrialisering gjennom moderniseringen stabiliserte sin befolkning. I den senere

tiden har imidlertid teorien fått et tillegg, for det som skjer i våre dager ser ut til å være et fortsatt fall i fertiliteten (Lesthaeghe og van der Kaa, 1986). Dermed kan vi også her snakke om en ny vending, gjerne kalt *den andre* demografiske overgangen. Andre kaller dette den femte fasen i transisjonen – den nye historiske trenden som ser ut til å skape befolkningsnedgang i nord. Skal folketallet holdes stabilt kreves det høyere fertilitet – eller høyere innvandring.

Uansett vet vi at en sannsynlig befolkningsnedgang også vil medføre store *strukturelle* skift. Vårt største problem om 10-15 år er at vi får en stor overvekt av gamle i befolkningen, mens de yngre kullene krymper. Dette vil føre til en forverring av omsorgsraten, altså den delen av befolkningen som skal gis omsorg fra den voksne yrkesaktive befolkningen. Et større innslag av innvandrere vil altså være et positivt strukturelement i befolkningen. Fremmedkulturelle innvandrere har dessuten høyere fertilitet enn den gamle befolkningen, og kan altså bringe veksten tilbake. Også her befinner vi oss i en åpen fase.

Industrialisering

Den industrielle veksten er den tredje moderniseringsbølgen, den som har gitt samfunnet karakter: *industrisamfunnet*. Storbritannia var et industrisamfunn alt for 150 år siden, Norge rakk å bli det fram til 1975. Her er det imidlertid viktig å huske at den stigende kurven ikke bare omfatter industri, men også service som fulgte i industriens kjølvann. Den fallende kurven er primærnæringene. Selv i de mest avanserte industrilandene utgjorde ikke industrisysselettingen mer enn servicesysselettingen (Dale, Selstad og Sjøholt 2002). Når vi i dag kaller dette et *servicesamfunn* er vi egentlig sent ute.

De fem fasene kan her forstås som den lange bevegelsen fra førmoderne til moderne, slik Rostow presenterte sin berømte stadieteori (Rostow 1960). Han brukte flyving som metafor, industrialiseringen som et ”take off”. Men vi kan også påkalle en annen moderniseringsteori, nemlig Schumpeters og Kondratievs teori om de lange bølgene. Disse beskriver faser av ca 50 års varighet; først 25-30 år med frambruddet av et nytt teknisk-økonomisk paradigme, deretter en modningsfase fulgt av stagnasjon. Disse bølgene akkumuleres ved at den ene bølgen leg-

ger seg oppå den andre og til sammen skaper de den industrielle historien. Tekstilrevolusjonen preget de første femti årene (1), deretter damprevolusjonen (2) og i en tredje fase det vi kan kalle prosessrevolusjonen (3). Det var her Norge gikk inn i den industrielle æra for fullt. Deretter følger masseproduksjonens fase (4), fordismen.

Den fasen vi er inne i nå kan kalles den femte lange Kondratiev-bølgen. Den er preget av IKT og informasjonsteknologi, og etter tidligere bølgers profil er den ferdig med sin ekspansive fase. Men industriveksten i den femte fasen har ikke vært sterk nok til å sikre "i-landene" fortsatt industrivekst, tvert om har sysselsettingen i industri stort sett gått tilbake siden midten av syttitallet. Vi snakker om en relativ *avindustrialisering* (*deindustrialisation*) i nord. Selv om Norge kom seint med i industrialiseringen, lå vi ikke mye etter de mer avanserte i-landene når det gjaldt avindustrialisering.

Nå er denne nedgangen delvis preget av en ny global arbeidsdeling, der noen land i sør løfter seg opp som *nyindustrialiserte* land (NIC). Mye av den industrielle tilbakegangen skyldes også at det vokser fram et nytt skikt produsent-tjenester utenfor fabrikkene, som ikke desto mindre er nødvendige for at industriene skal fungere. Industribedriftene har også selv vært aktive i eksternaliseringen av egne funksjoner til markedet, også kalt outsourcing. Dermed er også industribegrepet blitt mer diffust, som bybegrepet.

Også i nord fins det *reindustrialiserings*-prosesser, særlig basert på nye teknologier. Likevel virker det for øyeblikket mest sannsynlig at globaliseringen vil medføre at avindustrialiseringen vil fortsette. Vi ser framveksten av en ny globale arbeidsdeling, der de gamle industrilandenes rolle blir ledelse- og utviklingsfunksjoner, mens de nyindustrialiserte landene tar seg av selve produksjonen. De tidlig industrialiserte landenes håp er at kunnskap og kompetanse ikke så lett lar seg flytte, og at vi gjennom vår dominans på slike områder kan bevare vår konkurransekraft.

2.2 Den endogene dreiningen: Indre og ytre krefter i samspill

Slutten på moderniseringen?

Oppsummert handler den nye tid etter syttitallet om klare *brudd* på den generelle moderniserings-

trend som preget de 200 årene fra 1775 til 1975. Det er ikke åpenbart at befolkningen vil vokse, at byen vil gjøre det samme, og at disse prosessene vil drives framover av industriveksten. I mangelen av en ny forståelse har vi ofte gitt den nye fasen *postbetegnelser*: Postmoderne, postindustriell, postfordistisk, postnasjonal, postmaterialistisk.

Post-begrepene beskriver ting som har brent seg ut og viser at vi er i villrede om hva som skaper bevegelse i en ny tid. For å snakke i en populær metafor: Det er ikke lenger like lett å se hva som er *motoren* i dagens komplekse regionsystem. Det er også en ny faktor at regionene nå ikke bare kan forstås som deler av nasjonene, men som småbiter i et verdenssystem. Under moderniseringens glansdager lå motoren i byvekst, befolkningsstabilisering og industrialisering. Selv om vi er i villrede, ser det ut til at regionaltenkingens svar på de store spørsmålene fortsatt er mye av det samme, men nå må byvekst, befolkningsstabilisering og industrialisering forstås *på globalt plan*. Moderniseringen går videre, globalisering er vår tids moderniseringsteori.

Egenutvikling og hjelp til selvhjelp

I dagens teori blir regional utvikling gjerne forklart som et resultat av *indre* og *ytre* krefter, av *endogene* og *eksogene* forhold. Det store paradigmeskiftet i regionaltenkingen er at vi har gått fra eksogen til endogen teori. Dagens paradigme er endogent, men det betyr ikke at *alt* forklares endogent. Tvert om antyder vår komprimerte modernitetshistorie at vi her snakker om tunge trender i samfunnsutviklingen, og "utviklingen" for den enkelt region må derfor i stor grad komme "utenfra".

Skillet markerer først og fremst at tradisjonell moderniseringsteori opphøyde utviklingen til en autonom prosess, og sa at denne ville spre seg nærmest automatisk til alle land, fra i-land i nord, til u-land i sør, fra sentrale til perifere regioner. U-landene ville gjennomgå Rostows fem faser, de ville oppleve en utvikling mot demografisk transisjon og flere av u-landsinnbyggerne ville bo i byer. I noen land har dette skjedd, i mange ikke. Og samtidig er mange regioner i i-landene koblet *av* utviklingen, uten at vi helt vet hvordan de skal tilkobles igjen. Etter den

gamle keynesianske oppskriften kunne veksten stimuleres utenfra – fra en aktiv stat. Etter femti år med store kapitaloverføringer til u-land i sør og tilbakeliggende regioner i nord er håpet om en eksogen ”redning” ikke særlig stort lenger. Vi lever i en post-keynesiansk tid – for å føye til nok en variant til moderniseringens post-begreper.

Vi har i denne fasen mistet mye av troen på utviklingen (gjerne med stor U): Den store fortellingen om fremsteget. Derfor søker regionalteorien nå mer inn i regionenes indre for å finne positive egenskaper å bygge på. Den store fortellingen løser seg da opp i mange små fortellinger, og ikke alle fortellinger har nødvendigvis lykkelig slutt. De regionale mønstrene som framtrer blir mer komplekse enn moderniseringens forenklete bilde av sentrum og periferi. Primærnæringsregioner i utkantene kan utvikle seg til suksessregioner, mens industrialiserte storbyregioner preges av krise. Som metaforer for de nye mønstrene brukes begreper som lappeteppe eller mosaikk.

Den endogene vendingen ble også kraftig stimulert av det vi kan kalle *kunnskapsdreiningen* i økonomien, som kort sagt går ut på at de grunnleggende ressursene for vekst og nyskaping er kunnskap og ferdigheter. Slike ressurser kan dyrkes fram i regionene selv. Troen på at staten skal tilføre regionene alle de nødvendige utviklingsressurser er altså fundamentalt svekket, men det er igjen viktig å presisere at den endogene retningen slett ikke utelukker eksogene påvirkninger. Tvert om vil den endogene tilnærming til hjelp utenfra være at denne må være en form for *hjelp til selvhjelp*. Den statlige (eller overstatlige) politikken må derfor bygge på innsikter om hvilke indre styrker den enkelte region har å bygge på. I et endogent perspektiv må regionene selv ha et hovedansvar for sin egen regionalutvikling, men det innebærer ikke statlig abdikasjon. Det er tvert om et fellesanliggende for region og nasjon å finne ut hvilke kvaliteter regionene har å bygge på.

Det er lett å henfalle til nye forenklinger når man skal finne en ny ”motor” som kan ta over når industrimotoren fusker. Der man før hadde kullsviertro på natur og kapital som grunnlag for industri, tror man nå på kunnskap og avanserte tjenestenæringer. Det fins neppe noen enkel løsning basert på én faktor. Kunnskapsressurser er

viktige, men det kan naturressurser være også. Det er vel og bra å bygge ut næringsstrukturer, men det som ofte trengs er en styrkning av bosettinger og infrastrukturer. Og det kanskje vanskeligste å forstå er at regionenes *evne til egenutvikling* først og fremst er avhengig av myke forhold som knapt lar seg operasjonalisere: Verdier, kultur, institusjoner.

Med utgangspunkt i det som kan kalles ”den nordiske tilnærmingen” til diskusjonen om regional konkurransekraft (Maskell m.fl.1998), sier vi at regionens evne til egenutvikling uttrykkes med begrepet *kapabilitet*. De refererte forfatterne nevner fire slike områder: Naturressurser, bygde ressurser, byer og infrastrukturer, kunnskap og ferdigheter og den institusjonelle begunstigelsen

Naturressurser.

I den klassiske teorien representerte *naturressurser* den absolutte begunstigelsen for en nasjon eller en region. I den fysiokratiske epoken var *grunnrentene* fra naturkapitalen den verdiskaping som alle næringer skulle leve av. Å utvinne ressursene ble derfor oppfattet som den eneste *nærende* aktiviteten, resten var *tærende*. I dag oppfattes positive ressursrenter som en av mange kilder til rikdom og utvikling, men slett ikke den eneste. Vi har ingen garanti for at ressursrikelighet gir varig rikdom. Argentina var etter krigen verden 6. rikeste land, men falt siden ned i u-landsstatus. Med Norge gikk det motsatt. Det fantes alltid *særveier* påpekte de økonomiske historikerne – hvert land hadde sin *sonderweg* som skilte den ene nasjonens utvikling fra den andres.

I Skandinavia gikk allmuen sammen i samvirkeinstitusjoner og staten sikret moderniseringen av næringene med tollbeskyttelse og andre utviklingstiltak. I den merkantilistiske tradisjonen var staten også en ivrig utvikler av nasjonens naturressurser – en tradisjon som den sosialdemokratiske epoken bygde videre på. Dermed kunne Norden utvikle seg til moderne industrisamfunn på basis av sine naturressurser (Senghas 1985).

I mangelen av institusjonelle ordninger fins den mange eksempler på ”innelåsing” i det vi kan kalle et ”ressurssyndrom”. U-land er i mange tilfeller blitt *monokulturer* med spesialiserte

sering i ressursutvinning som har tendensielt fallende priser. I stedet for å gjøre dem rike, gjør naturressursdominansen dem stadig mer forarmet. På den andre siden kan ekstreme ressursrenter forhindre utvikling av større næringsmessig allsidighet ("Kuwait-økonomi") eller skape ubalanse i makroøkonomien ("Hollandsk syke"). Omvendt fins det mange eksempler på industrialisering og utvikling til tross for naturressursmangel (Japan). Både naturmessig overflod og mangel av naturressurser krever institusjonelle ordninger som sikrer jevn utvikling. Norge var heldig fordi nasjonsbyggingen og industrialiseringen gikk hånd i hånd. "Den norske modellen" utviklet seg alt på midten av 1800-tallet og den kunne forene liberalisme og statsintervensjonisme (Seip 1974, 1981; Sejersted 1993).

Endelig er det klart at størrelsen på naturressursene egentlig handler om kunnskap. En naturressurs er ikke gitt som ressurs, en gang for alle. Mange naturforekomster *blir* ressurser i kraft av kunnskapsmessige framskritt (for eksempel oljeboring på store havdyp). Ressursmangel blir dels møtt med jakt på nye forekomster, dels av frambringelsen av nye teknikker for å utvinne mer av forekomstene. Men ikke minst handler forskningen om hvordan knappe ressurser kan substitueres med ressurser som er rikelige (for eksempel hvordan hydrogen kan erstatte oljeprodukter). Den globale kampen om jordas knappe ressurser foregår derfor dels i geopolitikken, i stormaktenes strategi for å sikre seg råvareforsyning; dels i forskningslaboratoriene for å sikre seg et kunnskapsmessig fortrinn som gjør dem uavhengige av råvarelandene. Norge deltar – i sin målestokk – begge steder. Som kunnskapsnasjon er vi faktisk sterkt preget av at vi vet og kan mye om petroleum og geologi; energi, metaller og metallurgi; hav og havbruk i alle former; skog og treforedling. Naturressurser og kunnskap står ikke i et absolutt motsetningsforhold til hverandre, snarere tvert om - i i-land.

Bygde strukturer – byer og infrastrukturer

Naturressurser er naturligvis også et spørsmål som krever infrastrukturelle innsatser, en del av det vi kalte *bygde strukturer*. Skal ressursene være tilgjengelige kreves veier, jernbaner, havner, farleder, rørledninger og lignende. Her er det åpenbare forskjeller mellom i-landenes modne

infrastrukturnett, og u-landenes eksportrettede strukturer. I mange u-land går veier, jernbaner og rørledninger som rette linjer fra ressursforekomster til eksporthavner. I i-landene er den enkelt stats regioner tett sammenbundet av infrastrukturelle nettverk, liksom nasjonene er bundet sammen av internasjonale nettverk.

Disse infrastrukturene er utviklet over 200-300 år, og er en viktig forutsetning for dagens utviklingsnivå. I vår jakt på effektive løsninger på kort sikt, overser vi lett den langsiktige virkningen av akkumulerte investeringer. De regionene eller nasjonene som vil henge med på utviklingen må naturligvis vedlikeholde og videreutvikle dette nettet, men de kan ikke forvente umiddelbare virkninger. Manglende investeringer vil over tid føre til stagnasjon, liksom høyt investeringsnivå vil være uttrykk for at regionen opplever kumulativ vekst. I avanserte økonomier er infrastrukturene både en årsak til og en virkning av økonomisk vekst (Vickerman 1991).

I de utviklede landene er også byene - og bosettingsstrukturene for øvrig - en viktig del av de bygde strukturer. Nettverket av store og små byer skaper fortetninger som gir høyt servicenivå for innbyggerne. Byene er også agglomerasjoner som gir bedriftene et stort tilbud av varer og tjenester, underleverandører og kunder. Infrastrukturbegunstigelsen og den høye tettheten bidrar i byagglomerasjonene til selvforsterkende vekst. Det gir seg mange utslag. For eksempel bidrar byenes funksjon som importhavner for produkter og varer til en kontinuerlig substitusjonsprosess. Importen av varer virker som idéimport, og fører dermed til egenproduksjon av de samme varene (Jacobs 1985).

Den *globale* teorien om byene og infrastrukturene går i to retninger. På den ene siden hevdes det at fri flyt av informasjon – og dermed kapital – er selve grunnvilkåret for en global, grenseløs økonomi (Ohmae 2002). Ny IKT kombinert med fallende transportpriser fører til "geografiens død". På den annen side er hovedtendensen i nye teorier at kombinasjonen av IKT, storforetak og storbyøkonomi fører til en ny form for regionalisering, men da rundt en ny superklasse av storbyer – globale byer. Som vi så foran regner ESPON med at Europa bare har to byer, London og Paris, i denne klassen. Som globale byer er de et stykke på vei løsrevet fra de

nasjonale økonomiene, men de er også et viktig bindeledd mellom de europeiske kontinent og den globale økonomien. Her ligger et dilemma, som EU vil tematisere. London og Paris er to av fem hjørnesteiner i den byansamlingen som kalles Pentagon, som er symbolet på EUs romlige ubalanse. Det er denne tilstanden som skal motvirkes med en polysentrisk romstrategi, men denne må ikke virke slik at grunnlaget rives vekk under de byene som faktisk er en del av det globale nettverket.

Kunnskap og ferdigheter

Byene er også sentra for kunnskapsinstitusjoner og kunnskapsutvikling. Da kirken tapte innflytelse i seinmiddelalderen var det kunnskapsinstitusjonene som overtok kirkens rolle som de fremste symbolinstitusjonene. Fra renessansen er det *universitetene* som er spissinstitusjonene i byene, ikke katedralene. Universitetene var basert på den enorme rikdommen som ble akkumulert under handelskapitalismen, og kunne i form av spredte nyvinninger innen kartografi, navigasjon, metallurgi etc yte et tilskudd tilbake til kapitalakkumulasjonen. Under industrikapitalismen på slutten av 1800-tallet ble universiteter, polytekniske høyskoler og forskningslaboratorier en viktig del av samfunnet institusjonelle utrustning. Vi fikk framveksten av et ”kunnskaps-samfunn” (Arbo og Selstad 2004).

Men kunnskap er ikke bare et spørsmål om vitenskap og høyteknologi, men også om kompetanser og ferdigheter utviklet på golvet og ved maskinen i den enkelte bedrift. Vi snakker her om den *tause* kunnskap, den som er nedfelt i produksjonsutstyret og ikke minst i arbeidsstokken. Teorien om *lærende regioner* handler ikke bare om akkumulasjon av formell kunnskap som *kodifiseres* i vitenskapelige artikler eller databaser, men også om oppbygging av uformell kunnskap som aldri skrives ned. Teorien blir i sin anvendte form beskrevet som teorier om *innovasjonssystemer*. Egentlig var dette en teori om *nasjoner* (Lundvall 1992) som senere ble overført til *regioner* (Braczyk, Cooke og Heidenreich 1998; Nilsson og Uhlin 2002).

Det geografiske perspektivet er at regionen som kunnskaps- og innovasjonssystem dels forvalter taus kunnskap, dels kodifisert. Teorien er at den formelle kunnskapen i våre dagers glo-

baliserte kunnskaps-samfunn flyter fullstendig fritt, og at den slik sett bidrar til ”avstandens død” (*the death of distance*). Kodifisert kunnskap lar seg ikke begrense av nasjoner eller regioner – den er alle steder nesten med en gang de er skapt. Kunnskap i denne formen er eksempler på det vi kaller *ubikviteter*, det vil si ressurser som finnes praktisk talt alle steder. Men på den andre siden hevder teorien at den *uformelle* kunnskapen fortsatt henger fast i regionen, den er *klebrig* (sticky), og flyter bare i snevre regionale rom. Dermed gjenskapes geografiens betydning (geography matters) og vi får unike kunnskapsrom! Den global kunnskapsøkonomien er altså på den ene siden en enorm fellesarena, på den andre siden en mosaikk av kunnskapsregioner som stadig gjenskapes. Dette paradokset er gjerne omtalt som *lokalisme*.

Den institusjonelle begunstigelsen

Det framgår av den foregående diskusjonen at ingen av en regions kapabiliteter kan ses uavhengig av de andre: Naturressurser forutsetter kunnskapsressurser; kunnskapsinstitusjoner forutsetter byer; byer knyttes sammen av gammel og ny infrastruktur, som sprer råvarer og informasjon til den ganske verden. Og for alle disse kapabilitetene fins det et *institusjonelt* element.

Institusjoner har vanligvis en kulturell basis. Vi tar det mer eller mindre for gitt at det finnes forskjeller mellom regioner når det gjelder verdier og normer. For eksempel hevdes det ofte at folk på nordvestlandet (særlig Sunnmøre) og sørvestlandet (særlig Jæren) er mer foretak-somme og industrivennlige enn andre deler av landet. Spekulativt kan dette knyttes til egalitære bygdekulturer basert på lavkirkelig kristendom. Selv om det er vanskelig å måle slike regionale særtrekk er det likevel fruktbart å tematisere dem. Men det fins også åpenbart farer: Forestillinger om typiske verdier og holdninger i en region kan forsterke stereotyper og være selvbekreftende. Enda verre om det utvikler seg til en *kulturell determinisme* som sier at regional utvikling er forbeholdt dem med riktige verdier (Keating 2002).

Den nye institusjonalismen i organisasjonsteorien og økonomien representerer et korrektiv til en ren rasjonalisme. Ofte ligger rasjonalismen nedfelt i selve menneskesynet,

for eksempel når vi forutsetter at mennesket er nyttesøkende. Det *rasjonelle* eller det *økonomiske* mennesket (rational man/economic man) er en grunnforutsetning i mye nyklassisk teori. Men mennesket er også *normstyrt*, og det betyr at handlingene ikke bare kan forstås som rasjonell kalkyle. Organisasjoner utvikler sine egne verdier, likeledes de samfunnene som omslutter økonomiene. Slike verdier danner *uformelle* institusjoner. Institusjoner kan for eksempel være helt avgjørende for om det regionale bedriftsmiljøet preges av en uhemmet konkurranseideologi, eller om det også fins innslag av samarbeid ved siden av konkurransementaliteten.

Verdigrunnlaget og institusjonene påvirkes naturligvis også av interaksjonen, samhandlingen mellom aktørene. Gjennom rutinemessige transaksjoner mellom bedriftene kan det over tid bygges opp tillit og gjensidig avhengighet. Industrielle agglomerasjoner i ”det tredje Italia” brukes ofte som eksempel på at bedriftsklyngene gjennom sitt samarbeide kompenserer for de småskala-ulempene bedriftene har hver for seg (Piore and Sabel 1984). Slik sett er verdigrunnlaget en forutsetning for økonomien slik den framtrer i en bestemt region.

Institusjonene kan bestå av innarbeidede arrangement, som at man for eksempel overlater arbeid til hverandre når det topper seg i produksjonen. Men det kan også dreie seg om *formelle institusjoner*, som at man samarbeider om forskning og andre tjenester, eller at det fins offentlige institusjoner som inngår i produksjonssystemet med sine bidrag: Penger, kunnskap, kobling av aktører. Putnam mener at Italias nyere suksess skyldes de nyutviklede regionale institusjonene og deres relative autonomi (Putnam 1993). De italienske regionene har dype tradisjoner som bystater og de egner seg derfor ypperlig som forbilder i den nye globale konkurransen.

Institusjonalismen har også fått *normative* aspekter, og mange bruker her begrepet ”governance” for å beskrive de nye regionale styringsmåtene. Til forskjell fra tradisjonell top-down styring (”government”) begrepsliggjør governance et samspill mellom flere aktører, offentlige og private. Governance har dermed blitt standarforklaringen for styringsmekanismene i nye vekstfremmende institusjoner som regionale innovasjonssystemer, ”triple helix” og lignende.

Men det kan også hevdes at et slikt samspill slett ikke er noe nytt, for mye av problematiseringen av statlig styring handler jo om at den påvirkes av andre aktører. Michael Keating bruker derfor konsekvent begrepet *utviklingskoalisjoner* om slike partnerskap for å unngå mystifiseringen i governance-tilnærmingen.

Den globale tilnærmingen er at alle regioner må utvikle institusjoner for å gjøre regionen vekstkraftig. Regionene må i seg selv gjøres robuste som enheter, også en form for institusjonalisering, og de må ikke minst gjøres konkurransedyktige gjennom ulike former for utviklingskoalisjoner. Men liksom det i økonomi og kunnskapsproduksjon er et språk mellom det globale og det regionale, kreves det også en sosiokulturell institusjonsbygging som underbygger *det lokale* næringslivet. Hvis utviklingskoalisjonen utelukkende dyrker de globale aspektene, forvirrer den regionale basisen. Derfor må institusjonene både bekrefte det innadvendte perspektivet og det utadvendte – de regionale aktørene må være ”forankrede kosmopolitter”, som Keating sier (Keating 2002).

2.3 Hva gjør en region vekstkraftig?

Utvikling og vekstkraft

Vi skal nå gå fra teoretiske begreper til operasjonelle, fra kvalitativ beskrivelse til kvantitativ måling. Det overordnede målet er å beskrive regionenes konkurransekraft, og helst måle dette gjennom sammenfattende, tallmessige uttrykk. Også her kan en historisk referanse være på sin plass:

Den intense konkurransen mellom bedrifter, regioner og land kom med industriekapitalismen for om lag 200 år siden. Etter det vi kan kalle ”tekstilrevolusjonen” (ca 1780-1930) inntrådte en fase med skjerpet internasjonal konkurranse. England beskyttet lenge sin nye teknologi gjennom forbud mot eksport av maskiner, men fra 1840-årene måtte denne politikken oppgis. Råvarene ble nå hentet fra et internasjonalt marked, og ferdigproduktene ble spredt til de nye forbrukergruppene i industrilandene. Arbeiderne merket umiddelbart at det rådde en ganske annen ånd enn i de tidligere beskyttede produksjonssystemene. Bedriftene måtte til stadighet skotte til konkurrentene og skjerpe produktiviteten for

å være konkurransedyktige. Veverne begynte da å sette et merke på vevstolen for å holde rede på hvor langt de måtte veve på én dag for å holde tritt med de argeste konkurrentene. Dette ble kalt benchmarking.

Dermed ble en av vår tids mest slagkraftige metaforer skapt: *Benchmarking*. Ordet er et uttrykk for ønsket om å kunne måle eksakt hva konkurransedyktighet konkret innebærer. Benchmarking dukket derfor på nytt opp som et begrep på 1990-tallet, særlig ble det brukt av bedriftskonsulenter som ville rådgi sine klienter til å oppnå en antatt *best practice* i bransjen. Samtidig må vi kunne konstatere at også begrepet *konkurransedyktighet* er blitt allmenngjort, og at det slett ikke bare handler om konkurranse mellom bedrifter. Nasjoner og regioner engasjeres i utviklingskoalisjoner for å sikre at deres bedrifter er konkurransedyktige. Men det er ikke det samme som at nasjonene og regionene i seg selv konkurrerer. Territorielle enheter som nasjoner og regioner kan ha bestemte konkurransemessige *fortrinn*, men det er bedriftene som i siste instans omdanner fortrinnene til konkurransekraft. Derfor er det metaforisk å hevde at regioner og nasjoner må være konkurransedyktige. Et mer dekkende begrep er vekstkraft, for det er i siste instans det som er moderniseringens mål.

Vi innfører derfor noen begrepsmessige distinksjoner, som vi prøver å følge i analysen:

Vekstkraft kan være et allment uttrykk for regionens framgang – eller manglende framgang. Hyppig brukte vekstmålsettinger gjelder framgang i *befolkningen*, i *sysselsettingen*, eventuelt i *verdiskapingen*. Slike målsettinger kan stå i et hierarkisk forhold til hverandre: Den overordnede målsettingen kan være befolkningsmessig stabilitet eller vekst, som best oppnås gjennom vekst i antall jobber. I siste instans blir det derfor viktig å ha et konkurransedyktig næringsliv som skaper verdier. Vekst i folketall, sysselsetting og produksjon kan også måles kvantitativt.

Utvikling er et annet begrep som ofte benyttes synonymt med vekst, og i et hverdagspråk er denne sammenblandingen uungåelig. Faglig kan det imidlertid være hensiktsmessig å forbeholde dette begrepet til *kvalitative* endringsprosesser, altså ikke ren kvantitativ vekst. Utvikling kan bestå i at det vokser fram nye bransjer, at det skjer innovasjon, skjer et løft i utdanning,

utvikles nye institusjoner osv. Slike skift kan naturligvis føre til både vekst i befolkning og sysselsetting, men ikke nødvendigvis umiddelbart. Utvikling er et begrep som bærer i seg hele moderniseringens framskrittstro og kan dermed opphøyes til en ”isme” (*developmentism*). Men utvikling kan også brukes om den stegvise frambringelsen av noe nytt, om den evolusjonære endringen som ikke uten videre lar seg måle kvantitativt som en forbedring. En vitenskapelig oppdagelse kan for eksempel legge grunnlaget for en kommende økonomisk vekst. Utviklingen av nye teknologier kan også skape nye forurensinger, som får oss til å sette spørsmålsteget ved framskrittet. Det er all grunn til å politisere begrepet utvikling. Det er ikke så mye et spørsmål om vi ønsker utvikling, som *hva slags* utvikling vi ønsker.

Under disse overordnede begrepene kan vi stille opp tre mer spesifikke begreper: *Konkurransekraft* i næringslivet, *livskraft* i befolkningen og *robusthet* i regioner. Men selv om de er gyldige i hver sin sfære, griper de også i høyeste grad inn i hverandre.

Konkurransedyktig næringsliv

Konkurransekraft brukes da først og fremst om markedsaktørene, særlig om bedriftene. Bedriftene er altså verdiskapende når de gir et tilskudd til regionalproduktet og går med overskudd. Men begrepet omfatter også bedriftene som system, for eksempel når de inngår i klynger eller i innovasjonssystemer. Konkurransekraft er altså ikke et rent økonomisk begrep, selv om det er bunnlinsen som tilslutt definerer overlevelsen.

Offentlige virksomheter bidrar også til verdiskapingen, men er generelt fritatt for kravet om overskudd i betydningen av profitt. Nå innføres imidlertid en rekke markedsliknende logikker for offentlig tjenesteyting, slik at vi også for slike får en slags ”kvasimarked”. Innenfor det som kalles *new public management* kan vi altså til en viss grad snakke om konkurransedyktighet i offentlige virksomheter.

Konkurransekraft er imidlertid lite dekkende som begrep for befolkningens dynamikk, selv om ett aspekt ved befolkningen er at den leverer arbeidskraft til næringslivet og offentlig virksomhet. Yrkesbefolkningen skaper verdiene i produksjonen, og verdiskapingen øker gjennom

formell eller uformell kompetanse. Å ha en kompetent pool av arbeidskraft er naturligvis et konkurransevilkår for næringslivet i en region. Den sentrale regionaldemografiske problemstillingen er imidlertid om befolkningen reproduseres og om regionen trekker til seg eller mister folk i flytteprosessene. Mobiliteten kan naturligvis tolkes som en prosess i et markedssystem, der regioner byr fram ulike goder – arbeidsplasser, service, lave skatter osv. Men det innebærer igjen en form for reduksjonisme til et ”økonomisk menneske”.

Livskraftige befolkninger

Regionene er livskraftige når de evner å holde oppe fødselstilbøyeligheten og når de har gevinst i flytteprosessene. Dermed vil regionene vokse i folketall, og de vil samtidig normalt forynges – både gjennom reproduksjon og mobilitet. Begrepet livskraft brukes derfor primært om befolkningsprosesser. Vi kaller også regionene livskraftige fordi livet i regionale samfunn er mye mer enn næringslivet, ja, for folk flest er arbeidslivet bare en kilde til å leve et fullverdig liv utenfor arbeidsplassen.

Arbeidets betydning skal ikke nedvurderes, verken materielt eller sosialt. Likevel stiller dagens mennesker større krav til bosted enn at det fins arbeid der. Basisen er gjerne et tilbud av *offentlige* tjenester innen barneomsorg, skole, helse, velferd. Men dette er i seg selv ikke nok, for dernest etterspør vi et stadig større spekter av *privatproduserte* varer og tjenester. Etter moderne konsumteori betyr dette tilbudet stadig mer for vår komponering av identitet og selvbevissthet. Men det fins også andre verdier i valget av bosted. Noen vektlegger bokvalitet og bomiljø, og foretrekker friluftsliv i stedet for kjøpesentra. Personer med postmaterialistiske holdninger vektlegger regionens bærekraft mer enn persons kjøpekraft.

Alt dette er prosesser vi vil subsumere under begrepet livskraft. Begrepet livskraft er åpenbart frikoblet fra konkurransekraft på den måten at regioner med næringsliv i tilbakegang og få økonomiske vekstmuligheter fortsatt kan tilby et svært meningsfylt liv for dem som bor der. Noen regioner kan også frikoble sin befolkningsmålsetting fra verdiskapingen ved at de i stedet baserer seg på pendling, eller på andre inntekter som hentes utenfra (inklusive trygd). Andre re-

gioner kan *delvis* gjøre det samme ved å tilby attraktive hytter, som i sine moderne varianter mer framstår som ”det andre hjemmet” (second homes). Her er det også en annen faktor som spiller inn, nemlig identifikasjonen med lokalsamfunn og region. Sannsynligvis er det ingen faktor som bidrar sterkere til tilbakeflytting enn nettopp følelsen av identitet med oppvekstregionen. Ja, faktisk er dette også den avgjørende faktoren når gründere med lokaliseringfrihet skal foreta sitt stedvalg. Ofte velger de hjemstedet.

Robuste regioner

Robuste regioner er regioner som gjennom regionbygging skaper en institusjonell ramme som bidrar til at regionene er både konkurransedyktige og livskraftige. Regionbygging handler om regionalisering, som er et begrep som i realiteten omfatter mange prosesser. Dannelsen av funksjonelle bo- og arbeidsmarkedsregioner er en form for regionalisering nedenfra, likeledes er service-regioner en form for økonomiske regioner med basis i interaksjon. Dannelsen av næringsklynger kan også ha klare territorielle former, altså skape en form for økonomiske regioner.

I funksjonelle regioner fins det en sterk indre samhandling. Her som ellers vil interaksjonen fremme identifikasjonen. Det betyr at også innflyttere utvikler identitet med regionen, mens den opprinnelige befolkningen (og tilbakeflytterne) bærer med seg en tradisjonell identitetsfølelse. Når det av og til snakkes om identitetsregioner er det ofte uklart om det er tradisjonelle eller moderne identiteter som er typiske for regionen. Det er naturligvis begge deler. Det kan her være viktig å skille mellom *regionens identitet*, og identiteten til *innbyggerne i regionen* (Paasi 1986). Regionidentiteten er ofte knyttet til natur- og kulturlandskap, fornminner og folkekultur og formelle institusjoner som artikulterer betydningen av slike faktorer. Alt dette er elementer som aktiveres i instrumentell regionbygging. Innbyggenes identitet vil naturligvis trekkes i flere retninger, og kan rubriseres som både tradisjonell og moderne. Men det er nettopp kombinasjonen som kan frambringe ”den forankrede kosmopolitten”, som gjør næringslivet konkurransedyktig. På den ene siden forankret (embedded) i uformelle institusjoner, på den andre siden forbundet (connected) med en global verden.

Regionalisering er ofte en prosess som bidrar til fragmentering, det vil si at de regionene som framtrer har ulike avgrensinger. Slik fragmentering stimulerer ikke dannelsen av robuste regioner. Tvert om vil vi forstå robuste regioner som regioner der det er relativt stort sammenfall mellom den regionale interaksjonen på bolig- og arbeidsmarkedet, serviceforsyning og andre identitetsdannende prosesser. Peker slike prosesser alle mot noenlunde den samme territorielle enheten, snakker vi om robuste regioner. Men det er klart at slike grenser aldri blir absolutte.

Det vil derimot de offentlige grensene være, for her må man tilhøre den ene eller andre politiske-administrative enheten. Forvaltningsnivåer som kommuner og fylker er fullverdige politiske regioner som garanterer innbyggerne en viss innflytelse over den regionale utviklingen. Igjen gjelder det samme: Hvis slike nivåer sammenfaller med andre former for regionalisering bidrar dette til at regionene er robuste. Men generelt preges Norge av at forvaltningsnivåene er i utakt med regionaliseringer basert på samfunnsnivå og økonomi (Selstad 2003).

Benchmarking eller indikatorer?

I new public managements ånd forsøker man ofte å redusere regionens suksess til spørsmålet om næringslivets konkurransekraft. I tråd med dette synet forsøker man også å måle regionenes suksess med den samme formen for benchmarking som er typisk i næringslivet. I noen tilfeller vises det eksplisitt til benchmarking-tradisjonen, og det tas for gitt at bedriftstenkningen kan overføres til region som helhet (DTLR 2002, DTI 2003).

På et vis kan man si at benchmarkingen hører hjemme i verdiskapningens verden, der begrepet oppsto, og ikke i den offentlige sfære. Men som to av tidens mer kjetterske bedriftsrådgivere sier handler ikke konkurransekraft i dag om imitasjon, og innovasjon. Karaokeselskapet er metaforen på dårlig imitasjon, hverdagsmennesket som ønsker å bli en Sinatra: ”Vår verden er full av karaokeselskaper. I næringslivet opererer man faktisk med egne navn på denne imitasjonsgalskapen: benchmarking og best practice – som om disse fancy merkelappene gjør noen forskjell. La oss innse følgende: Uansett hva ekspertene sier, vil benchmarking aldri få deg til topps – knapt

nok halvveis” (Ridderstråle og Nordström 2004, s. 29).

Mot dette kan det hevdes at det ligger mye profitt i imitasjon i den fasen da innovasjon bryter igjennom. Det fins mange eksempler på bedrifter som har vært svært avanserte i innovasjon, men som har brekt ryggen fordi innovasjonen var for tidlig ute til å gi fortjeneste. Men hvis man likevel hevder, som Ridderstråle og Nordström, at benchmarkingen er en blindvei for næringslivet, er den ikke nødvendigvis det for offentlig tjenesteproduksjon eller for offentlige utviklingstiltak. Forbedringer henimot en *best practice* kan gi innsparinger i offentlig sektor som gir mer tjenester for pengene. Offentlige utviklingsorgan kan lære av tilsvarende organer i andre regioner, og dermed få mer utvikling for pengene. Benchmarking kan altså være høyst legitim også i offentlig sektor.

Det ideelle er et sett indikatorer som ikke bare måler regionens konkurransekraft, men også forklarer hvordan den faktisk opptrer (Copenhagen Economics and Inside Consulting 2004). Resultatene er ikke alltid oppløftende, for man beveger seg her inn i modellenes verden. Modeller kan fange opp relasjoner mellom størrelser som kvantifiseres, men kan sjelden brukes til å predikere kunnskapsmessige nyheter eller institusjonelle forbedringer.

Mindre ambisiøse indikatorer prøver først og fremst å finne noen fornuftige målestokker for en regions vekstkraft, uten at disse står i et årsaks-virknings forhold til hverandre. Slike studier finner vi i Norden (Copus, Hanell og Petrie 2000), i EU (Eser, Walsh og Daly 1999), og i OECD (OECD 2003). Vi plasserer oss i denne mer pragmatiske tradisjonen, og leter fram indikatorer som tilfredstiller disse kravene:

For det første vil vi ta hensyn til hva som faktisk fins av tilgjengelig data/databaser. Trenger man nye data, innebærer dette vanligvis forskning. Indikatorene må kunne *beskrive* regionene *positivt og negativt* og rangere regionenes prestasjoner.

For det andre bør indikatorene avspeile en bredde i *strukturelle* og *dynamiske* forhold. Strukturen angir kvalitet, dynamikken prestasjonene. Når vi diskuterer vekstkraft er det endringen som står i fokus, men vi glemmer lett at dynamikken ofte lar seg forklare av strukturen. Dynamikken

virker også åpenbart inn på strukturen, så her går forklaringene begge veier.

For det tredje er det ønskelig med et oversiktlig sett av dimensjoner som kan synes logiske. Inndelingen i *menneskelige ressurser* og *økonomiske ressurser* er da to intuitive hovedkategorier. For å ivareta målsettingen om å fange inn de romlige og regionale strukturene er *by- og regionsystemet* den tredje dimensjonen.

Tabell 2.1 Indikatorer for tilstand og vekstkraft

Hovedgruppe	Undergrupper	Eksempler på indikatorer
By- og regionstrukturen	Struktur	Sentralitet, senterfunksjoner
	Endring	Senter- og omlandvekst
Menneskelige ressurser	Struktur	Ungdommelighet
	Endring	Befolkningsvekst
Produksjon og verdiskaping	Struktur	Gunstig struktur
	Endring	Vekst i FoU-syssetsetting

Strukturen av indikatorene er sammenfattet i tabellen ovenfor og gitt et operasjonelt innhold (se vedlegg 2.1). For hver hovedgruppe blir det utviklet to undergrupper, som fanger opp henholdsvis struktur og endring. Under hver av disse blir det igjen utviklet rundt fem indikatorer. Indikatorernes målestokk er regionenes rang, dvs. hvilket plassifiserer hver region har i forhold til den aktuelle indikatoren. Disse plassifiserene er grunnlaget for beregning av en gjennomsnittlig skåre, for hver indikator, for undergruppen og hovedgruppen.

Referanser kapittel 2:

Arbo, P. og T. Selstad. (2004): Kunnskapssamfunnets institusjoner og transformasjoner. Side 25-49 i Arbo, P. og H. Gammelsæter (red.): *innovasjonspolitikken scenografi*. Trondheim, Tapir.
 Braczyk, H.-J., P. Cooke and M. Heidenreich. (1998): *Regional Innovation Systems*. London, UCL Press.
 Copenhagen Economics and Inside Consulting. (2004): Regionenes konkurransevne. Rapport utarbejdet for Indenrigs- og Sundhedsministeriet, København..
 Copus, A., T. Hanell and S. Petrie. (2000): Mapping Patterns of Economic Vitality in the Northern Periphery Area. Stockholm, Nordregio.
 Dale, B., T. Selstad og P. Sjøholt. (2002): Sentralsted

og agglomerasjon. Servicesamfunnets begreper og teorier., Theses and reports, Series A., No. 4. NTNU.
 DTI. (2003): *Regional Competitiveness & State of the Regions*, London, Department of Trade and Industries.
 DTLR. (2002): *Your Region, Your Choice. Revitalising English Regions*, London, Department of Transport, local Government and Regions.
 Eser, T. W., K. Walsh and G. Daly. (1999): *Economic Strength. SPESP Strand 1: Spatial Criteria and their Indicators.*, Trier, TAURUS Institute.
 Jacobs, J. (1985): *Cities and the Wealth of Nations. Principles of Economic Life*. New York, Vintage.
 Keating, M. (2002): *Governing Cities and Regions: Territorial Restructuring in a Global Age*. Side 372-390 i Scott, A. J. (ed.): *Global City-regions. Trend, Theory, Policy*. Oxford, Oxford University Press.
 Lundvall, B.-Å. (1992): *National Systems of Innovation. Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. London, Pinter Publishers.
 Maskell, P., H. Eskilinen, I. Hannibalsson, A. Malmberg and E. Vatne. (1998): *Competitiveness, Localised learning and Regional Development*. London, Routledge.
 Myklebost, H. (1960): *Norges tettbygde steder. 1875-1950*. Oslo, Universitetsforlaget.
 Myklebost, H. (1984): The Evidence for Urban Turn-around in Norway. *Geoforum*, 15, side 167-176.
 Myklebost, H. (1985): Bosetting. I Gjessing, G., H. Myklebost and H. Solerød (ed.): *Norge. Ressurser og arbeid*. Oslo, Cappelen.
 Nilsson, J.-E. and Å. Uhlin. (2002): Regionale innovasjonssystem. En fördjupad kunskapsöversikt., Rapport VR, 2002:3. Stockholm, VINNOVA.
 OECD. (2003): *Territorial Benchmarking for Competitiveness Policy*, Paris, OECD.
 Ohmae, K. (2002): How to Invite Prosperity from the Global Economy into a Region? Side 33-49 i Scott, A. J. (ed.): *Global City-regions. Trend, Theory, Policy*. Oxford, Oxford University Press.
 Piore, M. and C. Sabel. (1984): *The second industrial divide*. New York, Basic Books.
 Putnam, R. D. (1993): *Making democracy work*. Princeton, Princeton University Press.
 Paasi, A. (1986): The institutionalization of regions: theory and comparative case studies. Joensuu Universitet.
 Rasmussen, T. F. (1969): Byregioner i Norge. Den regionale konsentrasjon i bosettingsmønsteret, Rapport, 11. NIBR.
 Richardson, T. and O. B. Jensen. (1999): The Trouble with the EDSP. *North*, 10, side 11-16.
 Ridderstråle, J. og K. A. Nordström. (2004): *Karaokekapitalismen. Ledelse for menneskeheten*. Oslo, Universitetsforlaget.
 Rostow, W. W. (1960): *The Stages of Economic Growth. A non-communist manifesto*. Cambridge University Press.
 Seip, J. A. (1974): *Utsikt over Norges historie*. Oslo, Gyldendal.
 Seip, J. A. (1981): *Utsikt over Norges historie*. Oslo, Gyldendal.
 Sejersted, F. (1993): *Demokratisk kapitalisme*. Oslo, Universitetsforlaget.
 Selstad, T. (2003): *Det nye fylket og regionaliseringen*. Bergen, Fagbokforlaget.
 Senghas, D. (1985): *The European Experience*. Oxford, Berg Publishers.
 Vickerman, R. W. (1991): *Infrastructure and Regional Science*. London, Pion.